

การจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์ที่ประสบความสำเร็จ
ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย*
SUCCESSFUL ENVIRONMENTAL MANAGEMENT AMONG BUDDHIST MONKS
IN THE NORTHEAST OF THAILAND



พงษ์พัฒน์ ไหมจันทรดี, กัมปนาท ภักดีกุล, กุลวดี แก่นสันตสุขมงคล
Phongphat Maijandee, Kampanad Bhaktikul, Kulvadee Kansuntisukmongkol
มหาวิทยาลัยมหิดล
Mahidol University
Corresponding Author E-mail: kulvadee.kan@mahidol.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีการจัดการและการอนุรักษ์ของพระนักสิ่งแวดล้อมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ควบคู่กับการเสนอรูปแบบการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยพระสงฆ์ที่ประสบความสำเร็จ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย การวิจัยเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่างที่เป็นพระนักสิ่งแวดล้อมจำนวน 9 รูป ใน 9 จังหวัด ผ่านการนำกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ภูมิปัญญา นิเวศท้องถิ่นของ Berkes and Folkes (2000) มาประยุกต์ใช้กับการวิจัย

ผลการวิจัยสามารถนำเสนอได้ใน 2 ประเด็นสำคัญ ประเด็นที่หนึ่ง วิธีการจัดการและการอนุรักษ์ พบว่า พระนักสิ่งแวดล้อมทั้ง 9 รูป มีวิธีการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมบนพื้นฐานของ (1) การผสมผสานความรู้ในหลายมิติ (2) มีการดำเนินกิจกรรมที่ครอบคลุมในทุกมิติ (3) มีการอาศัยต้นทุนในเรื่องของความศรัทธาเพื่อสร้างความร่วมมือกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และ (4) มีระบบความคิดที่ประสานเชื่อมโยงและเป็นองค์รวม ในส่วน
ของประเด็นที่สอง รูปแบบการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยพระสงฆ์ที่ประสบความสำเร็จ ประกอบไปด้วย (1) การบูรณาการความรู้ (2) การดำเนินกิจกรรมที่ครอบคลุมในทุกมิติ (3) การใช้หลักธรรมนำเครือข่าย (4) การคิดอย่างเชื่อมโยงบนพื้นฐานทางธรรม (ชาติ) ร่วมกับการอาศัยปัจจัยในการสนับสนุน ได้แก่ คุณสมบัติที่พึงมีของพระนักสิ่งแวดล้อม และการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
คำสำคัญ: พระนักสิ่งแวดล้อม; ภูมิปัญญาานิเวศท้องถิ่น; รูปแบบการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

*Received January 22, 2022; Revised February 15, 2022; Accepted February 15, 2022

Abstract

This research has its objectives to study environmental management and conservation among Buddhist environmentalist monks in the northeastern region, and propose a model for successful management and conservation, employing qualitative research approach with documentary research and in-depth interview with purposive samples of nine environmentalist monks in nine provinces. Conceptual framework to analyze traditional ecological knowledge of Berkes and Folkes (2000) was applied in this research.

This research found two important issues. Firstly, all nine monks' models of management and conservation were based on (1) integrating knowledge in multiple dimensions, (2) operating environmental management and conservation activities to cover all dimensions, (3) relying on the cost of faith to build partnerships with stakeholders, and (4) having holistic worldview with system thinking. The second issue of a model of successful environmental management and conservation of which its components included (1) integrating knowledge, (2) implementing activities covering all dimensions, (3) applying the dharma principles to lead the network, and (4) system thinking on the basis of nature, along with supporting factors in regard to the monk's desirable attributes and participation of those involved in environmental management and conservation.

Keywords: Environmentalist monks; Traditional ecological knowledge; Environmental management and conservation models

บทนำ

ศาสนา ถือเป็นสถาบันหนึ่งที่ค้ำจุนสังคมมนุษย์ เพราะศาสนามีบทบาทในการจัดระเบียบสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม (สมภาร พรหมทา, 2547) เป็นสิ่งที่มนุษย์ใช้ยึดเหนี่ยวเพื่อนำมาเป็นแบบแผน เป็นปัจจัยที่ช่วยตอบสนองต่อความต้องการของมนุษย์ ช่วยอธิบายสาเหตุบางอย่างที่เกิดจากพฤติกรรมอยากรู้ อยากเห็นที่ฝังแน่นอยู่ในสัญชาตญาณของมนุษย์ รวมทั้งเป็นปัจจัยช่วยกระตุ้นให้บุคคลทำสิ่งต่าง ๆ ตามความเหมาะสมกับบรรทัดฐาน (จ่านงค์ ทองประเสริฐ, 2527) ใน บริบทของประเทศไทย พุทธศาสนาถือเป็นศาสนาที่มีความสำคัญกับสังคมมาอย่างยาวนาน ผ่านการเข้ามามีอิทธิพลต่อชีวิตของบุคคลตั้งแต่

การเกิด แก่ เจ็บ ไปจนถึงตาย (คำอธิบายเกี่ยวกับบทบาทและความสำคัญของศาสนา ดูใน Danforth, 2015; Sacks, 2011) อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพุทธศาสนาจะเป็นสถาบันหนึ่งที่มีความสำคัญกับสังคมไทยมากเพียงใด แต่การพัฒนาประเทศไทยตลอดช่วงเวลา 4 ศตวรรษที่ผ่านมา เป็นการพัฒนาที่ละเลยความสำคัญของพุทธศาสนา (โดยเฉพาะในแง่ของหลักธรรมคำสอน) ดังสะท้อนผ่านการที่รัฐพยายามมุ่งเน้นการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับเรื่องของเศรษฐกิจและวัตถุเป็นหลัก ภายใต้แนวทางการพัฒนาที่เรียกว่า “การพัฒนากระแสหลัก” มุ่งสร้าง “ความโลภ” ให้เกิดกับสังคม ซึ่งสวนทางกับพุทธศาสนาที่ต้องการให้ลดละความโลภ อันจะนำไปสู่ความดีต่อตนเองและผู้อื่น

การพัฒนากระแสหลักที่รัฐนำมาใช้ในการพัฒนาประเทศ ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงที่เป็นทั้งคุณและโทษในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ “ภายในระยะเวลาสั้น ๆ เศรษฐกิจของประเทศไทยได้เปลี่ยนโฉมไปอย่างสิ้นเชิง ใน พ.ศ. 2523 สามในห้าของสิ่งที่ประเทศไทยส่งออกคือสินค้าอุตสาหกรรม ภายในช่วงสิบปี จำนวนประชากรในเมืองเพิ่มขึ้นเท่าตัว พร้อม ๆ กับรายได้เฉลี่ยต่อหัวที่เพิ่มขึ้นเท่าตัวเช่นกัน” (Pasuk and Baker, 1998) ทางด้าน สังคม “ประเทศไทยโดยรวมเจริญขึ้นมากในด้านวัตถุ แต่ในขณะเดียวกันคุณภาพชีวิตในแง่มุมหลัก ๆ กลับตกต่ำลง สังคมมีความเครียดเพิ่มขึ้น ช่องว่างระหว่างคนรวยคนจนเพิ่มขึ้นอย่างน่ากลัว ในขณะที่วัฒนธรรมเองก็เสื่อมลง เพราะการเติบโตทางการค้าที่เป็นไปอย่างรวดเร็วได้ทำให้ค่านิยมและความคาดหวังของคนไทยเปลี่ยนไป” (Laird, 2000) และทางด้านสิ่งแวดล้อมอันเป็นผลจากการบังคับใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ส่งผลให้ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2533 ประเทศไทยมีอัตราการตัดไม้ทำลายป่าที่รวดเร็วที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และกลายเป็นประเทศหนึ่งที่ต้องนำเข้าไม้จากต่างประเทศ (คำอธิบายด้านความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย ดูใน Scott, 1991; England, 1996; Pasuk and Baker, 1998; ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2548)

อย่างไรก็ตาม การจะกล่าวว่าการพัฒนากระแสหลักที่รัฐนำมาใช้ในพัฒนาประเทศที่ผ่านมามีได้ละเลยหรือมองข้ามสถาบันทางศาสนานั้น อาจเป็นการกล่าวที่ไม่ถูกต้องและสมบูรณ์เสียทีเดียว เป็นที่แน่นอนว่ารูปแบบและแนวทางระหว่างการพัฒนากระแสหลักกับทางพระพุทธศาสนานั้นมีรูปแบบที่เป็นคู่ตรงข้าม แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า รัฐเองยังคงมีการอาศัยพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสถาบันทางศาสนา เพื่อใช้ในการเผยแพร่อุดมการณ์บางอย่าง ผ่านแนวคิดเรื่องของ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ รัฐและสถาบันทางศาสนากลายเป็นสองสิ่งที่มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นทางการมากขึ้น (Reynolds, 1994) ดังสะท้อนให้เห็นผ่านพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับปี พ.ศ. 2505 (Ishii, 1986) การเกิดขึ้นของโครงการพัฒนาชุมชนและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาหลายโครงการ ที่มี

พระภิกษุเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินการ (Tambiah, 1976; สมบูรณ์ สุขสำราญ, 2530) โดยหนึ่งในภูมิภาคที่ได้รับการพัฒนาอย่างเข้มข้นมากที่สุดก็คือ “ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”

ในขณะที่หากย้อนกลับมาทบทวนบทบาทของพระสงฆ์ที่ทำงานด้านการพัฒนาในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้น งานวิจัยของพินิจ ลาภธนานนท์ ได้แสดงให้เห็นว่า “พระสงฆ์ในภาคอีสานมีความตื่นตัวในการพัฒนาชนบทมากกว่าพระสงฆ์ในภูมิภาคอื่น ๆ เป็นผลมาจากสภาพปัญหาชนบทอีสานที่สะสมกันมานานทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรธรรมชาติ อันเนื่องมาจากการพัฒนาของรัฐ ที่เน้นด้านเศรษฐกิจมากกว่าสังคมและวัฒนธรรม จนกระทั่งวิถีชีวิตของชาวชนบทอีสานต้องอยู่ในภาวะที่ยากจนแร้นแค้นและมีปัญหาสังคมหลายประการ” ประกอบกับการที่แต่เดิมนั้น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภูมิภาคที่ได้รับความสนใจจากผู้ปกครองส่วนกลางน้อยมาก พระสงฆ์จึงเป็นที่พึ่งสำคัญของชาวบ้าน โดยพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาชุมชนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2496 (พินิจ ลาภธนานนท์, 2549) ซึ่งเป็นช่วงเวลาก่อนการบังคับใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รวมทั้งก่อนการเกิดขึ้นของโครงการพระธรรมทูตและโครงการพระธรรมจาริกที่ดำเนินการโดยรัฐที่กล่าวถึงข้างต้น

ท่ามกลางความพยายามในการสร้างบทบาทของพระสงฆ์ในการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมนั้น พระสงฆ์ส่วนใหญ่พยายามนำเอาหลักธรรมมาเป็นแนวทางในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาสังคม ผ่านการตีความหลักธรรมให้สอดคล้องกับโลกปัจจุบัน ในจำนวนนี้หลายรูปได้ขยายประเด็นการทำงานไปสู่การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ โดยสวมบทบาทกลายเป็น “พระนักสิ่งแวดล้อม” ที่ดำเนินกิจกรรมในการพิทักษ์สิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชน สามารถฟื้นฟู ดูแล รวมถึงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่กับพื้นที่ได้อย่างยั่งยืน อันเป็นสิ่งช่วยแสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสถาบันทางพระพุทธศาสนายังคงมีบทบาทสำคัญกับสังคม โลกสมัยใหม่ที่เจริญขึ้นไม่จำเป็นต้องหมายความว่าศาสนาจะเสื่อมลง ศาสนายังมีประโยชน์และมีความสำคัญสำหรับชีวิตในปัจจุบัน เช่นเดียวกับที่เคยเป็นมาแล้วในอดีต (Berger, 2008) สอดคล้องกับข้อสรุปในงานของ Kate Crosby นักวิชาการชาวอังกฤษที่ได้ทำการศึกษาศักดิ์พระพุทธรูปในประเทศไทย โดยชี้ให้เห็นว่าพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบันได้เข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการพัฒนาและการผลักดันนโยบายการพัฒนาร่วมกับฝ่ายการเมืองในท้องถิ่น เพื่อผลประโยชน์ของชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ใกล้กับวัด (Crosby, 2013)

บทบาทการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของพระนักสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงถือเป็นประเด็นที่ควรทำการศึกษาและทำความเข้าใจ เนื่องจาก

พระสงฆ์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสถาบันทางศาสนา ยังคงมีความสำคัญในการสร้างบทบาทในการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาได้อย่างเหมาะสม ยิ่งภายใต้สถานการณ์ปัจจุบันที่ทั่วโลกกำลังประสบกับปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อม โดยวิธีการแก้ไขปัญหาของกลุ่มการพัฒนาตามแนวพระพุทธศาสนาได้แสดงให้เห็นเป็นที่ประจักษ์แล้วว่า พระพุทธศาสนาสามารถเป็นเครื่องมือในการจัดการปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผลเชิงประจักษ์ดังกล่าวได้ทำให้ผู้วิจัยเกิดความคาดหวังว่า หากสถาบันทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยสามารถวางบทบาทของตนเองได้อย่างเหมาะสมแล้ว ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมในประเทศไทยอาจได้รับการแก้ไขให้เป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิธีการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์ที่ประสบความสำเร็จ
2. เพื่อเสนอรูปแบบการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยพระสงฆ์ที่ประสบความสำเร็จ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาวิธีการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์ที่ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นรางวัลระดับประเทศสำหรับชุมชนและบุคคลที่มีปฏิบัติการที่เป็นเลิศในการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผ่านการศึกษาข้อมูลเชิงเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึก ก่อนที่สุดท้ายจะเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเพื่อนำไปสู่ผลลัพธ์ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยสามารถนำเสนอได้ตามลำดับดังนี้

การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง ใช้วิธีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบยึดจุดมุ่งหมายเป็นหลัก (Purposive Sampling) ผ่านการพิจารณาใน 2 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ ประเด็นที่หนึ่ง มุ่งศึกษาเฉพาะพระนักสิ่งแวดล้อมที่ดำเนินกิจกรรมการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเด็นที่สอง มุ่งศึกษาพระนักสิ่งแวดล้อมที่ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวในระดับบุคคล ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2542-2561 โดยทำที่สุดจะได้กลุ่มตัวอย่างที่เป็นพระนักสิ่งแวดล้อมจำนวนทั้งสิ้น 9 รูป ในพื้นที่ 9 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดหนองคาย จังหวัดขอนแก่น จังหวัดบึงกาฬ จังหวัดยโสธร จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดบุรีรัมย์

การศึกษาข้อมูลเชิงเอกสาร ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการเอกสารทางวิชาการ การศึกษาวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม ทั้งในแง่ของหลักธรรม อันหมายถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และหลักวินัย รวมทั้งบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำงานด้านการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์ นักสิ่งแวดล้อมในภาพรวม อาทิ รูปแบบการทำงาน หลักคิดในการทำงาน แรงจูงใจในการทำงาน ชีวประวัติและผลงานของพระสงฆ์ที่อนุรักษ์ที่อยู่ในรูปแบบของเอกสารที่จัดพิมพ์เป็นหนังสือ วารสาร เอกสาร และข้อมูลที่ถูกเผยแพร่อยู่ในสื่ออิเล็กทรอนิกส์

การสัมภาษณ์เชิงลึก สัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่างที่เป็นพระนักสิ่งแวดล้อมจำนวน 9 รูป โดยมีหัวข้อคำถามที่ครอบคลุมในประเด็นเกี่ยวกับ 1) องค์ความรู้ที่ใช้ในการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม 2) กิจกรรมการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม 3) การจัดการเครือข่าย และ 4) โลกทัศน์ของพระนักสิ่งแวดล้อม

การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ที่ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ การจัดการข้อมูล (Data Management) การแสดงข้อมูล (Data Display) และการอธิบายข้อมูล (Data Explanation) เพื่อนำเสนอให้เห็นถึงวิธีการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม รวมถึงรูปแบบการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยพระสงฆ์ที่ประสบความสำเร็จ

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ศึกษาวิธีการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์ที่ประสบความสำเร็จ ผลการวิจัยพบว่า การประยุกต์ใช้แนวคิดเรื่องการวิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของ Berkes and Folke (2000) สามารถแสดงให้เห็นถึงวิธีการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของพระนักสิ่งแวดล้อมทั้ง 9 รูป ได้อย่างครอบคลุม โดยสามารถนำเสนอผลได้ดังนี้

1) องค์ความรู้ที่ใช้ในการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พระนักสิ่งแวดล้อมมีการดำเนินกิจกรรมบนพื้นฐานความรู้ที่ปรากฏให้เห็นใน 3 ลักษณะสำคัญ ลักษณะที่หนึ่ง ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบริบทของพื้นที่ มีส่วนสำคัญที่ทำให้พระนักสิ่งแวดล้อมเกิดการรับรู้และเข้าใจถึงสถานะต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านภายในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านภายในชุมชนกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจากภายนอก สภาพแวดล้อมภายในชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน พฤติกรรมของชาวบ้านและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ปัญหาความขัดแย้งภายในชุมชน ตลอดจนจนถึงปัจจัยภายนอกที่มีส่วนต่อปัญหาที่ดำรงอยู่ในชุมชน โดยความรู้ในลักษณะนี้เกิดขึ้นผ่านขั้นตอนการเรียนรู้ที่เป็นระบบ เริ่มตั้งแต่การ

มองเห็นถึงสภาพปัญหาที่ดำรงอยู่ในพื้นที่ การเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหา การลงมือแก้ไข ปัญหา และการปรับปรุงและพัฒนาต่อยอด ลักษณะที่สอง การประยุกต์หลักธรรมและวิธีการทางพระพุทธศาสนา เป็นความรู้เกี่ยวกับหลักธรรมที่มุ่งอธิบายให้เห็นถึงสภาวะธรรมชาติของสิ่งมีชีวิต วิธีการที่จะครองชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข สอดคล้องกับสภาวะธรรมชาติ และแนวทางการดำรงอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคม มีการใช้กิจกรรมและพิธีกรรมมาเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอด โดยมีเป้าหมายเพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม และพัฒนาจิตใจหรือปัญญาให้กับบุคคล เพื่อให้มนุษย์และธรรมชาติสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปรกติสุข และลักษณะที่สาม ความรู้ความเข้าใจในเรื่องของสิ่งแวดล้อม เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากการสังเกตข้อเท็จจริงจนนำไปสู่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวงจรชีวิตของธรรมชาติ มีความเกี่ยวข้องกับระบบการจัดการสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากการลงมือปฏิบัติ และการเรียนรู้ ทั้งในแง่ของการป้องกันปัญหา การฟื้นฟู การอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์ มีลักษณะที่สั้นไหล ไม่หยุดนิ่งตายตัว เนื่องจากถูกปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางสังคม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ นอกจากนี้ความรู้ในลักษณะดังกล่าวยังมีความเชื่อมโยงกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนา จึงส่งผลให้มีความเกี่ยวข้องกับระบบจริยธรรม คุณค่า และอัตลักษณ์ของท้องถิ่น

2) กิจกรรมการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กิจกรรมถือเป็นสิ่งที่สามารถแสดงให้เห็นได้อย่างเป็นรูปธรรม ในขณะที่องค์ความรู้ถือเป็นสิ่งที่มีความเป็นนามธรรมจับต้องได้ยาก ในที่นี้ กิจกรรมและองค์ความรู้ของพระนักสิ่งแวดล้อมไม่ได้แยกขาดออกจากกัน ตรงกันข้าม ทั้งสองส่วนมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน กล่าวคือ กิจกรรมการจัดการและการอนุรักษ์จะมีรูปแบบและวิธีการอย่างไรนั้นล้วนขึ้นอยู่กับประเภทขององค์ความรู้ การให้คุณค่า และอุปนิสัยส่วนตัวของพระนักสิ่งแวดล้อมรูปนั้น ๆ กิจกรรมการจัดการและการอนุรักษ์จึงไม่ได้มีรูปแบบและวิธีการที่ตายตัว หากแต่มีความหลากหลายแตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ จากผลการศึกษาคณาจารย์ได้ทำให้ผู้วิจัยทราบว่า กิจกรรมการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยส่วนใหญ่ตั้งอยู่บนพื้นฐานองค์ความรู้ใน 3 เรื่องสำคัญคือ ความรู้ทางพระพุทธศาสนา ความรู้ทางด้านสิ่งแวดล้อม และความรู้ทางด้านการจัดการคน นอกจากนี้ พระนักสิ่งแวดล้อมแต่ละรูปยังให้ความสำคัญกับขั้นตอนของการวางแผนและออกแบบกิจกรรม ที่เริ่มตั้งแต่การวิเคราะห์ถึงปัญหาที่ดำรงอยู่ภายในพื้นที่ การทบทวนและแสวงหาแนวทางที่มีความเป็นไปได้ในการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทั้งในแง่ของรูปแบบกิจกรรม เครือข่ายการทำงาน งบประมาณ และบริบททางด้านสิ่งแวดล้อม อีกทั้งยังต้องคอยจัดการและแก้ไขปัญหาทั้งในช่วงก่อน ระหว่าง และหลังการดำเนินกิจกรรม ส่งผลให้กิจกรรมการจัดการพระนักสิ่งแวดล้อมมีการดำเนินกิจกรรมที่ครอบคลุมในทุกมิติ เริ่มตั้งแต่กิจกรรมการป้องกันสาเหตุที่อาจนำไปสู่การเกิด

และมีทัศนคติเกี่ยวกับการทำงานด้านการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมบนพื้นฐานความสัมพันธ์ในแง่มนุษย์ที่มีต่อมนุษย์ (Man to Man) มนุษย์ทุกคนควรมีความปรารถนาดีให้แก่กัน ทั้งในทางกาย วาจา และจิตใจ แง่มุมที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติ (Man to Nature) มนุษย์ควรปฏิบัติกับสิ่งแวดล้อมบนพื้นฐานของการให้เกียรติและรู้คุณค่า เพราะหากสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม มนุษย์เองก็จะเดือดร้อน และแง่มุมที่มนุษย์มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ (Man to Super nature) ซึ่งในที่นี้หมายรวมถึงพระพุทธศาสนา มนุษย์ยังคงต้องน้อมนำหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการดำเนินชีวิต ทั้งนี้การเข้าไปจัดการในเรื่องใด ๆ ก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นการจัดการเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ตลอดจนถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับศาสนา มักจะต้องอาศัยความสำคัญของทั้งสามด้านควบคู่กันอยู่เสมอ ตัวอย่างเช่น การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ที่ต้องอาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือ เช่นเดียวกันกับการจัดการสิ่งแวดล้อมที่พระพุทธศาสนาเองก็ยังคงเป็นสิ่งสำคัญ และสามารถถูกนำมาประยุกต์ใช้ได้เหมาะสม

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เสนอรูปแบบการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยพระสงฆ์ที่ประสบความสำเร็จ ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยพระสงฆ์ที่ประสบความสำเร็จ ประกอบไปด้วยชุดปัจจัย 2 ส่วน ได้แก่ ชุดปัจจัยส่วนที่หนึ่ง วิธีการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยพระสงฆ์ และชุดปัจจัยส่วนที่สอง ปัจจัยที่สนับสนุนต่อการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยสามารถสรุปผลการศึกษาดังต่อไปนี้

ชุดปัจจัยส่วนที่หนึ่ง วิธีการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยพระสงฆ์

1) การการบูรณาการความรู้ องค์กรความรู้ถือเป็นพื้นฐานสำคัญของการทำงานในประเด็นต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นทางด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม การรับรู้ถึงสภาพบริบทในด้านต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ในพื้นที่ อีกทั้งจะต้องมีทักษะในการนำความรู้ที่มีไปสู่การปฏิบัติจริงอย่างเป็นรูปธรรม โดยจะต้องมีการผสมผสานองค์ความรู้ในด้านต่าง ๆ ทั้งการรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงทางสังคม มีความรู้พื้นฐานทางด้านสิ่งแวดล้อม และการนำหลักพุทธธรรมไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม

2) การดำเนินกิจกรรมที่ครอบคลุมในทุกมิติ การดำเนินกิจกรรมการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจะประสบความสำเร็จได้นั้น ต้องอาศัยรูปแบบกิจกรรมที่เข้าไปจัดการกับสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นองค์รวม การมุ่งจัดการและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในมิติใดมิติหนึ่งเป็นการเฉพาะอาจทำให้ผู้ปฏิบัติงานเกิดการละเลยในมิติอื่น ๆ ที่เหลือ เป็นการส่งผลให้เกิดปัญหาในด้านต่าง ๆ ตามมา ด้วยเหตุนี้เองพระนักสิ่งแวดล้อมจึงต้องมีการดำเนิน

กิจกรรมทั้งในเรื่องของเผ่าละว้าง ป้องกัน ฟันฟู และยกระดับ ควบคุมไปกับการประยุกต์ใช้วิธีการทางพระพุทธศาสนา ซึ่งจะมีส่วนในการส่งเสริมให้กิจกรรมการจัดการและการอนุรักษ์ของพระนักสิ่งแวดล้อมมีความโดดเด่นและแตกต่างไปจากกิจกรรมโดยทั่วไป เพราะนอกจากจะสามารถช่วยพัฒนาสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพแล้ว ยังสามารถช่วยพัฒนาจิตใจและสร้างปัญญาให้กับผู้คนในสังคมได้อย่างเป็นระบบอีกด้วย

3) การใช้หลักธรรมนำเครือข่าย พระนักสิ่งแวดล้อมเป็นผู้นำทางความคิด ผ่านการทำหน้าที่อบรมสั่งสอน ถ่ายทอดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา การชักชวนชาวบ้านให้มีการทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาท้องถิ่น อีกทั้งยังมีบทบาทของการผู้นำทางจิตวิญญาณผ่านการทำหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา แต่อย่างไรก็ตาม การจะนำไปสู่สิ่งที่กล่าวถึงข้างต้นได้นั้น พระนักสิ่งแวดล้อมจะต้องสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นกับชาวบ้านในชุมชนผ่านการปฏิบัติตนโดยยึดถือวัตรปฏิบัติที่เข้มงวด การมุ่งมั่นในการวิปัสสนาภาวนา การแสดงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา การลงมือปฏิบัติกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ เพื่อให้การช่วยเหลือผู้คนในชุมชน ควบคุมไปกับการสร้างจิตสำนึกในด้านการอนุรักษ์ การแสวงหาความร่วมมือระหว่างสมาชิกภายในชุมชนและกับเครือข่ายภายนอก มุ่งเน้นให้กิจกรรมสามารถส่งเสริมประโยชน์ให้กับผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้อง อีกทั้งจะต้องให้ความสำคัญกับการส่งต่อเครือข่ายความร่วมมือไปยังสังคมภายนอกและคนรุ่นหลัง

4) การมีระบบคิดที่เชื่อมโยงบนพื้นฐานทางธรรม (ชาติ) เป็นเรื่องเกี่ยวกับทัศนคติ ความคิดเห็น และหลักการดำเนินชีวิตในรูปแบบที่มีรูปแบบเฉพาะตัวของแต่ละบุคคล โดยได้รับอิทธิพลมาจากภูมิหลัง สภาพสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ฯลฯ พระนักสิ่งแวดล้อมจะต้องมีมุมมองต่อความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม และมนุษย์กับศาสนา ในลักษณะที่เกื้อหนุนและสอดคล้องซึ่งกันและกัน ไม่สามารถแยกส่วนใดส่วนหนึ่งออกจากกันได้ ในอันดับแรก คนในสังคมจะต้องยังเห็นถึงความสำคัญของศาสนา มีการใช้หลักธรรมในการดำเนินชีวิต เนื่องจากปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันส่วนใหญ่มาจากการขาดซึ่งศีลธรรมของผู้คน ควบคุมไปกับการส่งเสริมให้สังคมเกิดการให้เกียรติซึ่งกันและกัน ทั้งต่อมนุษย์ สัตว์ หรือสิ่งแวดล้อมก็ตาม อีกทั้งจะต้องมีการมองสิ่งต่าง ๆ บนพื้นฐานของเหตุและผล รับรู้และเข้าใจว่าสิ่งต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่รอบตัวนั้นล้วนมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ดังพุทธพจน์ที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก เล่มที่ 16 ข้อที่ 154 ที่ว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ”

ชุดปัจจัยส่วนที่สอง ปัจจัยที่สนับสนุนต่อการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

1) คุณสมบัติที่พึงมีของพระนักสิ่งแวดล้อม พระนักสิ่งแวดล้อมควรมีความเพียบพร้อมไปด้วยคุณสมบัติใน 5 ด้านสำคัญ ด้านที่หนึ่ง องค์ความรู้ มีความรู้ทางโลก

เข้าใจสถานการณ์ความเป็นไปของโลกเป็นอย่างดี มีความรู้ทางธรรม เข้าใจหลักธรรมทางพุทธศาสนา ควบคู่ไปกับการมีความรู้ทางสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นความเข้าใจเกี่ยวกับบริบทของพื้นที่และความรู้พื้นฐานทางสิ่งแวดล้อม ด้านที่สอง คุณธรรมจริยธรรม จะต้องเป็นผู้ดำรงตนได้อย่างบริสุทธิ์ มีความประพฤติดี ปฏิบัติชอบ เป็นแบบอย่างที่ดี มีความเสียสละ ช่วยเหลือชาวบ้านโดยไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน มุ่งมั่นตั้งใจ ความเพียรพยายามอดทนอดกลั้น และเสมอต้นเสมอปลาย ด้านที่สาม กระบวนการทำงาน ต้องดำเนินกิจกรรมที่สอดคล้องกับชุมชนและหมุนจารีตประเพณีท้องถิ่น เปิดโอกาสในการสร้างกระบวนการการมีส่วนร่วม มีความสามารถในการแสวงหาเครือข่ายการทำงาน ด้านที่สี่ ทักษะการสื่อสาร สามารถยกตัวอย่างสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างเป็นรูปธรรม สามารถอบรมสั่งสอนและถ่ายทอดความรู้ได้อย่างเข้าใจ รับฟังและเปิดรับความคิดเห็นของผู้อื่น และด้านที่ห้า คุณลักษณะเฉพาะ หมายถึงการมีความรักต่อสรรพสัตว์และธรรมชาติ มีภาวะผู้นำ และมีบารมีน่าเลื่อมใสศรัทธา

2) การมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พระนักสิ่งแวดล้อมควรเปิดโอกาสให้เครือข่ายความร่วมมือเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการและการอนุรักษ์ ผ่านการเข้ามามีส่วนร่วมใน 4 ระดับ ได้แก่ ระดับที่หนึ่ง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ระดับที่สอง การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ ระดับที่สาม การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และระดับที่สี่ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

อภิปรายผลการวิจัย

พระสงฆ์กับบทบาทการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ถือเป็นบทบาทหนึ่งของพระสงฆ์ภายใต้บทบาทอื่น ๆ อีกจำนวนมาก ทั้งนี้การที่พระสงฆ์หนึ่งรูปมีบทบาทหน้าที่อันมากมาย นั้น เป็นเหตุผลอันมาจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม พระสงฆ์จึงถือเป็นกลุ่มคนที่มีการปรับบทบาทและหน้าที่ของตนเองมาตั้งแต่อดีต ภายใต้ความคาดหวังที่จะคงไว้ซึ่งความสำคัญที่มีต่อสังคมเช่นในอดีตที่เคยเป็นโดยพินิจ ลากธนานนท์ (2549) ได้สรุปบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ไว้ทั้งหมด 2 ด้าน ได้แก่ หน้าที่สำหรับตนเองผ่านการศึกษาธรรมให้รู้และเข้าใจคำสอนของพุทธศาสนา และหน้าที่สำหรับผู้อื่นผ่านการให้การศึกษา การเผยแผ่ และการสงเคราะห์ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาเฉพาะบทบาทการเป็นพระนักสิ่งแวดล้อมที่งานวิจัยครั้งนี้พยายามนำเสนอจะพบว่า การทำงานด้านการจัดการและการอนุรักษ์ของพระนักสิ่งแวดล้อมมีความสอดคล้องและเป็นไปในทิศทางที่สนับสนุนกับเรื่องหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา อีกทั้งพฤติกรรมต่าง ๆ ที่แสดงออกก็มีได้เป็นการกระทำที่ละเมิดต่อหลักพระวินัยแต่อย่างใด (พิจารณาหลักพระธรรมวินัยกับสิ่งแวดล้อมเพิ่มเติมได้จาก พระราชมุนี (ป. อ. ปยุตโต), 2527; พระ

ธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), 2546) ในทางตรงกันข้าม สิ่งทำงานวิจัยครั้งนี้สามารถตอบได้อย่างชัดเจนก็คือ บทบาทและหน้าที่ดังกล่าวของพระนักสิ่งแวดล้อมถือเป็นสิ่งที่สมควรจะได้รับการยกย่อง เชิดชู และสนับสนุน เนื่องจากมีส่วนสำคัญที่ช่วยให้สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติได้รับการดูแลรักษา พระนักสิ่งแวดล้อมหนึ่งรูปสามารถมีส่วนช่วยให้พื้นที่ป่าจำนวนหลายพันไร่ได้รับการอนุรักษ์ สามารถฟื้นฟูแหล่งน้ำทางธรรมชาติให้เกิดขึ้นกับพื้นที่อีกทั้งยังสามารถกลายมาเป็นผู้นำให้กับชาวบ้านในชุมชนได้อย่างเข้มแข็ง

ภูมิปัญญาในเวทีท้องถิ่น Berkes and Folkes (2000) ในฐานะแนวคิดสำคัญที่ถูกนำมาใช้กับการศึกษารูปแบบและวิธีการในการจัดการและการอนุรักษ์ของพระนักสิ่งแวดล้อม มีเนื้อหาที่ครอบคลุมใน 4 มิติ ได้แก่ 1) ชุดความรู้เชิงเทคนิคในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ 2) ชุดความรู้ในความเชื่อมโยงของทรัพยากรชีวภาพและกายภาพในระบบนิเวศ 3) ชุดความรู้เชิงการจัดการสถาบันที่กำหนดลักษณะความสัมพันธ์ของคนในสังคมต่อกันเองและต่อสิ่งแวดล้อม และ 4) ชุดความคิดความเชื่อที่ควบคุมพฤติกรรมที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยเหตุนี้เองจึงถือเป็นแนวคิดที่มีความเหมาะสมสำหรับการนำมาใช้ทำความเข้าใจถึงรูปแบบและวิธีการอนุรักษ์ได้อย่างครอบคลุม ไม่ว่าจะเป็นทั้งในระดับบุคคลและในระดับชุมชน เนื่องจากชุดความรู้ทั้ง 4 ระดับข้างต้นนี้มีความเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน และปรับเปลี่ยนไปตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ผ่านกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านทั้งในระดับปัจเจกและในระดับชุมชน (กุลวดี แก่นสันติสุขมงคล, 2555) ทั้งนี้ ตัวอย่างอันเป็นรูปธรรมของภูมิปัญญาในเวทีท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ก็คือ “การบวชป่า” พิธีกรรมที่ผสมผสานระหว่างวิถีวัฒนธรรมพื้นบ้านกับระบบความเชื่อ โดยมีเป้าหมายเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น (สายชล ปัญญาชิต และพฤทธิศุภเศรษฐศิริ, 2562) อย่างไรก็ตาม การให้ความสำคัญกับแนวคิดใดเพียงแนวคิดเดียวนั้น อาจไม่ได้ทำให้การศึกษามีความสมบูรณ์ในทุกมิติ เช่นเดียวกันกับแนวคิดภูมิปัญญาในเวทีท้องถิ่นที่จะต้องอาศัยความหลากหลายของแนวคิดและวิธีการศึกษาอื่น ๆ เพื่อช่วยเติมเต็มให้การศึกษามีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น โดยทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับผู้วิจัยแต่ละท่านว่าจะมีการปรับและประยุกต์ใช้แนวคิดดังกล่าวอย่างไร เพื่อให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของตนเอง

ระดับการมีส่วนร่วมของเครือข่ายความร่วมมือ การทำงานด้านการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ไม่สามารถตัดขาดเรื่องการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ได้ เหตุผลสำคัญก็คือนอกจากการทำงานด้านสิ่งแวดล้อมต้องอาศัยวิธีการจัดการแก้ไขอย่างเป็นระบบ เนื่องจากสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องที่มีความซับซ้อน มีความเกี่ยวข้องกับความเปลี่ยนแปลงในมิติต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา อีกทั้งยังเป็นภาระงานที่เกินกำลังของบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่จะสามารถดำเนินการได้โดยลำพัง อย่างไรก็ตาม การขาดซึ่งระดับการมีส่วนร่วม

ร่วมในบางระดับนั้นไม่สามารถบ่งชี้ได้ว่าการทำงานของพระสงฆ์รูปดังกล่าวขาดประสิทธิภาพหรือไม่ประสบความสำเร็จแต่อย่างใด หากแต่เพียงสามารถบ่งชี้ให้เห็นได้เพียงว่าหากพระสงฆ์มีการทำงานอย่างมีส่วนร่วมที่ครบในทุกระดับแล้ว สิ่งดังกล่าวน่าจะมีส่วนต่อการยกระดับให้การทำงานประสบความสำเร็จมากยิ่งขึ้น

องค์ความรู้จากการวิจัย



ภาพที่ 1 แผนภูมิรูปแบบการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยพระสงฆ์ที่ประสบความสำเร็จ

จากแผนภูมิดังกล่าวจะพบว่า รูปแบบการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยพระสงฆ์ที่ประสบความสำเร็จ ประกอบไปด้วยชุดปัจจัย 2 ส่วน ได้แก่ ชุดปัจจัยส่วนที่หนึ่ง

วิธีการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยพระสงฆ์ และชุดปัจจัยส่วนที่สอง ปัจจัยที่สนับสนุนต่อการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยสามารถนำเสนอเนื้อหาได้ตามลำดับดังต่อไปนี้

ชุดปัจจัยส่วนที่หนึ่ง วิธีการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยพระสงฆ์ ประกอบด้วย การบูรณาการความรู้ การดำเนินกิจกรรมที่ครอบคลุมในทุกมิติ การใช้หลักธรรมนำเครือข่าย และการมีระบบคิดที่เชื่อมโยงบนพื้นฐานทางธรรม (ชาติ)

ชุดปัจจัยที่สอง ปัจจัยที่สนับสนุนต่อการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย คุณสมบัติทั้ง 5 ด้าน ที่พระนักสิ่งแวดล้อมพึงมี ได้แก่ ด้านที่หนึ่ง องค์ความรู้ ด้านที่สอง คุณธรรมจริยธรรม ด้านที่สาม กระบวนการทำงาน ด้านที่สี่ ทักษะการสื่อสาร และด้านที่ห้า คุณลักษณะเฉพาะ ร่วมกับการเปิดโอกาสให้เครือข่ายความร่วมมือเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการและการอนุรักษ์ ผ่านการเข้ามามีส่วนร่วมใน 4 ระดับ ได้แก่ ระดับที่หนึ่ง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ระดับที่สอง การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ ระดับที่สาม การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และระดับที่สี่ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะไปยังพื้นที่ศึกษา

พระนักสิ่งแวดล้อมควรให้ความสำคัญกับการส่งต่อบทบาทการเป็นผู้นำไปยังสมาชิกคนอื่น ๆ ภายในเครือข่าย ควบคู่ไปกับความพยายามในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือจากภายนอกให้มากขึ้น

สมาชิกภายในเครือข่ายความร่วมมือ ควรริเริ่มที่จะเป็นผู้รับผิดชอบหลักเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมภายในพื้นที่ โดยให้พระนักสิ่งแวดล้อมทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา คอยให้คำแนะนำ และมีส่วนร่วมในการสนับสนุนกิจกรรม เพื่อไม่ให้พระนักสิ่งแวดล้อมมีภาระหน้าที่ที่มากจนเกินไป อีกทั้งจะต้องให้ความสำคัญกับการประชาสัมพันธ์บทบาทการทำงานของเครือข่ายไปสู่สังคมภายนอก เพื่อให้เกิดการสนับสนุนทั้งในด้านแรงงานงบประมาณ องค์ความรู้

มหาเถรสมาคม ควรระบุโครงการที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไว้ในแผนยุทธศาสตร์ระยะต่อไป เพื่อเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนบทบาทการทำงานด้านสิ่งแวดล้อมให้กับพระสงฆ์ เนื่องด้วยประเด็นทางด้านสิ่งแวดล้อมถือเป็นประเด็นที่โลกสมัยใหม่ให้ความสำคัญ โดยผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นมิใช่แค่ส่งผลดีต่อระบบนิเวศหรือสิ่งแวดล้อมเพียงเท่านั้น แต่ยังสามารถสร้างศรัทธาให้กับผู้คนในสังคม อีกทั้งยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงการปรับตัวขององค์กรทางพระพุทธศาสนาที่ยังคงมีความยึดโยงและสอดคล้องกับสภาพสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะต่อการนำรูปแบบไปใช้ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

รูปแบบดังกล่าวไม่สามารถถูกนำไปใช้ได้อย่างสมบูรณ์เสมือนเป็นสูตรสำเร็จที่ตายตัว ด้วยเหตุผลในเรื่องจำนวนของกลุ่มตัวอย่างที่มีจำนวนไม่มาก (ซึ่งเป็นลักษณะโดยทั่วไปของการวิจัยเชิงคุณภาพ) อย่างไรก็ตาม รูปแบบที่นำเสนอนี้สามารถเป็นทางเลือกหนึ่งให้กับกลุ่มหรือเครือข่ายที่ทำงานด้านสิ่งแวดล้อม สามารถหยิบยกไปใช้เป็นแนวทางในการทำงานร่วมกับแนวทางอื่น ๆ เพื่อที่จะนำไปสู่รูปแบบการจัดการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมภายในพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพบริบทในมิติต่าง ๆ และสามารถประสบความสำเร็จได้ด้วยรูปแบบการทำงานของตนเอง

ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาและวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาและวิจัยครั้งต่อไปควรให้ความสำคัญกับวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่มีความหลากหลาย โดยควรนำวิธีการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมหรือไม่มีส่วนร่วมมาเป็นส่วนหนึ่งกับการศึกษา เพื่อให้ผู้วิจัยได้มองเห็นถึงปฏิสัมพันธ์ของเครือข่ายการทำงานรูปแบบการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดถึงบรรยายภาคที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในเครือข่ายการทำงาน ในส่วนของกลุ่มเป้าหมายนั้น อาจเป็นการมุ่งศึกษากับกลุ่มเป้าหมายเดิมเพื่อลงลึกในรายละเอียด หรือศึกษากับกลุ่มเป้าหมายใหม่ ซึ่งถือเป็นการตรวจสอบความเหมือนและความต่างในการทำงานด้านการจัดการและการอนุรักษ์ของพระนักสิ่งแวดล้อม โดยอาจดำเนินการศึกษาวิจัยในภูมิภาคอื่น ๆ เช่น ภาคเหนือ ภาคกลาง หรือภาคใต้ ซึ่งจะมีส่วนสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าพระนักสิ่งแวดล้อมที่อยู่อาศัยในภูมิภาคอื่น ๆ นั้น มีรูปแบบและวิธีการดำเนินงานที่เหมือนกันหรือแตกต่างกันหรือไม่ มีข้อค้นพบอะไรที่มีความน่าสนใจ และสามารถขยายขอบเขตทางการศึกษาเพื่อนำไปสู่การทำความเข้าใจพระนักสิ่งแวดล้อมในประเด็นใหม่ ๆ สู้สังคมได้อย่างไร

เอกสารอ้างอิง

- กุลวดี แก่นสันติสุขมงคล. (2555). *กลไกการขับเคลื่อนการปรับตัวของชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ : กรณีศึกษาเปรียบเทียบเครือข่ายลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง และเครือข่ายลุ่มน้ำประแส จังหวัดระยอง*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- จำนงค์ ทองประเสริฐ. (2527). *การประยุกต์ศาสนาและปรัชญาเพื่อการพัฒนาชีวิต และสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภณาการพิมพ์.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2548). *คนกับป่า : มุมมองจากรากหญ้า*. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระราชวรมุนี (ป. อ. ปยุตฺโต). (2527). *พุทธธรรม*. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.
- พินิจ ลาภธนานนท์. (2549). *กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับการเปลี่ยนแปลงบทบาทการพัฒนาการของพระสงฆ์นักพัฒนาในภาคอีสาน*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมบูรณ์ สุขสำราญ. (2530). *พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สายชล ปัญญชิต และพฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ. (2562). ภูมิปัญญากับการพัฒนา: บทวิเคราะห์ว่าด้วยการบวชป่าเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน. *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, 8(1), 253-263.
- สมภาร พรหมทา. (2547). *กิน : มุมมองของพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Berger, P. L., et al. (2008). *Religious America, Secular Europe? A Theme and Variations*. Aldershot: Ashgate.
- Berkes, F., & Folke, C. (edited). (2000). *Linking Social and Ecological Systems: Management Practices and Social Mechanisms for Building Resilience*. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Christensen, R. Scott. (1991). *The Politics of Democratization in Thailand: State and Society Since 1932*. Bangkok: Thailand Development Research Institute.
- Craig, J. R. (1994). *Predicaments of Modern Thai History*. Southeast Asia Research, 2(1), 64-90.
- Crosby, K. (2013). *Theravada Buddhism: Continuity, Diversity, and Identity*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Danforth, J. (2015). *The Relevance of Religion: How Faithful People Can Change Politics*. Random House; First Edition.
- England, P. (1996). *Seeing Forests for Trees: Environment and environmentalism in Thailand*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Ishii, Y. (1986). *Sangha, State, and Society: Thai Buddhism in History*. Translated by Peter Hawkes, Monograph of the Center for Southeast

Asian Studies, Kyoto University. Honolulu: The University of Hawaii Press.

Laird, J. (2000). *Money politics, globalization, and crisis: The case of Thailand*. Singapore: Graham Brash.

Pasuk, P., & Chris, B. (1998). *Thailand's Boom and Bust*. Chiang Mai: Silkworm Books.

Sacks, H. J. (2011). *The Great Partnership: Science, religion, and the search for meaning*. New York, NY: Schocken Books.

Tambiah, S. J. (1976). *World Conqueror and World Renouncer: A Study of Buddhism and Polity in Thailand against a Historical Background*. Cambridge.